

ПРЕГЛЕД / ОБЗОРИ И РЕЦЕНЗИИ /
SURVEY AND BOOK REVIEWS

Явор Милтенов (София, България)

ТРИ СЛОВА ОТ ЙОАН ДАМАСКИН В ЮЖНОСЛАВЯНСКАТА
РЪКОПИСНА ТРАДИЦИЯ

Tsvetomira Danova. *John of Damascus' Marian Homilies in Mediaeval South Slavic Literatures*. Under the scholarly editorship of Lora Taseva (= Studies on Language and Culture in Central and Eastern Europe. Edited by Christian Voß. Vol. 36). Berlin: Peter Lang, 2020, 538 p. ISBN (Softcover) 9783631833902.

Риторичните произведения на Йоан Дамаскин в славянски превод бяха слабо проучени и недобре познати на изследователите до защитата през 2014 г. на непубликуваната докторска дисертация на Цветомира Данова „Словата за Богородица от Йоан Дамаскин в българската средновековна книжнина (по материали от южнославянски календарни сборници до XIV век)“¹. След като допълни известното по тази тема в други свои публикации¹, сега авторката пред-

лага разширена и усъвършенствана английска версия на своето проучване, вече в монографична форма, което излиза с логото на престижното немско издателство Peter Lang.

Книгата съдържа въведение, две глави, заключение, индекси, литература, издание на текстовете и словници – славяно-гръцки и гръцко-славянски, на пълнозначните думи.

Въведението (с. 17–26) представя накратко живота и творчеството на Йоан Дамаскин, както и рецепцията на неговите произведения в средновековните литератури на Slavia byzantina. В първа глава са разгледани комплексно две хомилии за Успение на св. Богородица: най-напред *Homilia III in dormitionem beatae Mariae* (BHG 1089, CPG 8063, с начало Обычан юсть прележащннмъ...) и след това *Homilia I in dormitionem beatae Mariae* (BHG 1114, CPG 8061, с начало Память праведныхъ съ похваламн быватн...). Изследването на

¹ Напр. Д а н о в а, Цв. *Южнославянските преводи на словата за Богородица от Йоан Дамаскин по преписи от ръкописните сборки в Румъния (Текстологически наблюдения)*. – *Palaeobulgarica*, 39 (2015), № 2, с. 3–20; Д а н о в а, Цв. *Словото за Изсъхналата смоковница и притчата за лозето от Йоан Дамаскин в средновековната славянска книжнина (Предварителни наблюдения)*. – *Poznańskie Studia Slawistyczne*, 14 (2018), p. 65–78.

първата от тях (с. 30–62) следва една много ясна, методологически изчистена рамка: представят се последователно изворите, гръцки² и славянски³, текстологическите взаимоотношения между преписите и между превод и оригинал, характерни езикови особености⁴ и преводаческа техника. Този комплексен подход е приложен и за останалите коментирани от Цв. Данова текстове. Както неговото използване, така и подробният, изчерпателен анализ на материала определят високото качество на изследването и надеждността на направените изводи. Конкретно за *Трето слово за Успение Богородично* след всички извършени стъпки авторката заключава, че преводът по всяка вероятност е възникнал в Източна България през X в. Той не е получил значително разпространение, до нас са достигнали едва два южнославянски преписа, но прево-

---

² Във всички случаи за гръцкия текст съпоставката се прави с критическото издание на K o t t e r, В. *Die Schriften des Johannes von Damaskos. 5. Opera homiletica et hagiographica* (= Patristische Texte und Studien, 29). Berlin–New York: De Gruyter, 1988.

³ Привличат се преписи само в южнославянски сборници.

⁴ Подробният езиков анализ на всяко от словата, изследвани в монографията, включва и статистическа част, в която се дават списъци на „кирило-методиевска“ и „преславска“ лексика и се отдава голямо значение на броя в едната или другата група. Разбира се, тези данни са необходими, но приравняването на маркирана стойност на лексеми като вндѣтн (γῆνώσχω, ὄραω), томнтель (τύραννος), мощн (δύναμαι, ἰσχύω), нспльнтн (сλ) (ἐπιίλημι), прнтн (ἐρχομαι), надежда (ἐλπίς), коньць (τέλος, τέλος), свашеньникъ (ἱερεὺς), дыханне (πνοή), помнловатн (ἐλεέω), познатн (γῆνώσχω) и мн. др. не ми се вижда оправдано.

дачът умело се е справил със своята задача и е оставил в своя текст някои ценни за старобългарската лексикография словоупотреби.

По същия начин в тази глава е разгледан преводът на *Първо слово за Успение Богородично* (с. 63–106). Той е засвидетелстван в повече южнославянски преписи, тринадесет на брой, всички те привлечени за целите на изследването. Текстологическите им характеристики позволяват те да бъдат подразделени на две групи, първата от която представя текста близо до първоначалния превод, докато представителите на втората съдържат текст, подложен на езикова редакция. Преводачът се е стремил към максимална формална близост до гръцкия текст по отношение на словоред, граматика, словообразуване. Това е довело и до въвеждането на няколко лексеми, които са редки или въобще не са засвидетелствани в речниците. Всички свидетелства – от типа ръкописи, в които текстът се среща, до преводаческата техника и езиковите особености – показват, че този превод е извършен през XIV в., вероятно на Атон, аргументирано доказва Данова.

Във втора глава (с. 107–178) на детайлен анализ са подложени славянските версии на Йоан-Дамаскиновата *Homilia in nativitate beatae virginis Mariae* (ВНГ 1087, СРГ 8060, с начало: Прндѣте всн ѡзычн всѣкъ родъ чловѣчь). Докато в станалия класически справочник на Кл. Иванова *Bibliotheca hagiographica balcano-slavica* се отличават две редакции на този текст⁵, то в изследването на Данова категорично се доказва, че става въпрос за два превода. Първият от тях е изследван

---

⁵ И в а н о в а, К. *Bibliotheca hagiographica balcano-slavica*. София, 2008, с. 195–196.

по осемнадесет от деветнадесетте известни копия, като отново внимателно и подробно е проучена историята на текста в съпоставка с гръцкия оригинал, установяват се две групи преписи и се регистрират техните текстологически характеристики. Като най-близки до първоначалния превод Данова определя преписите на текста в ръкопис № 107 от Зографския манастир и № 873 от сборката на Н. П. Погодин в РНБ, Санкт-Петербург. Извлечените езикови данни, стремежът към формална симетрия с гръцкия оригинал, както и поместването на словото без изключение в новоизводни сборници водят авторката към заключението, че преводът е в унисон с преводаческите традиции и стандарти на XIV в. Вторият превод на *Словото за Рождество Богородично* от Йоан Дамаскин (началото е малко по-различно, Πρηνδϕτε всн ъзыцн н всь родъ чловѣчьскын) е изследван по всичките девет известни преписа. Отново, според възприетата в работата методологическа схема, е сравнено съответствието между славянска версия и гръцки първоизточник, както и между самите преписи на текста в балканската традиция. Текстологическите характеристики позволяват те да се подразделят отново в две групи, но в този случай навярно и в двете има както първоначални, така и вторични четения. В превода се забелязват доста отлики спрямо оригинала, което може да се дължи според Данова на свободно отношение от страна на преводача или на маргинален гръцки ръкопис, съдържащ регистрираните в тази славянска версия изменения. И в този случай езиковите характеристики, типологията на сборниците, в които се разпространява, предаването на библейските референции насочват към XIV в. като време на създаване на превода.

Ако обгледаме работата на Цв. Данова извън несъмнените ѝ приноси за проучване (за първи път) на хомилетичното наследство на Йоан Дамаскин в средновековните славянски балкански литератури и се съсредоточим само върху методологията, може да се каже, че пред нас е едно образцово по своята детайлност и систематичност изследване. Текстовете са проучени с целия възможен инструментариум, изводите са предшествани от богат, много подробно разписан езиков и текстологически материал, който ги аргументира по един категоричен начин. Този подход не оставя място за съмнение в постигнатите резултати. Има може би един аспект, който би могъл да допълни известното за изследваните един старобългарски и три среднобългарски превода, и това е фактът, че някои от тях имат разпространение в източнославянската традиция. Може би това е тема, върху която авторката би могла да посвети бъдещи проучвания.

В края на изследователската част на монографията (с. 179–183) е поместено кратко обобщение, което съдържа най-важното от направения анализ. Следват две необходими приложения: индекс на ръкописите (с. 185–188) и индекс на библейските цитати, посочени в изследването (с. 189–192), и цитираната литература (с. 193–222). Изключително ценни са изданията на проучените текстове (с. 223–363), за които са положени много труд и внимание. Те са двуезични, като на лявата страница е разположен гръцкият текст, снабден с някои важни различия, а на дясната – славянската версия според избран препис с богат критически апарат по всички изследвани копия. Според Данова, поради причини, свързани с авторските права, не е било възможно да се напечата оригиналът според публикацията

на Б. Котер и затова във всички случаи тук фигурира гръцки текст вариант от том 96 на съставената от Ж.-П. Мин поредица *Patrologia graeca*. Тъкмо това прави различията особено важни.

Изданията са последвани от два словника на пълнозначните думи в публикуваните и изследвани в книгата слова, славяно-гръцки и гръцко-славянски (с. 365–538). Те дават представа за преводните съответствия и техните адреси. От необходимата лексикографска информация отсъства значението на думите, а мястото, където думата се среща, е посочено само с номер на лист от съответния издаван препис. При все това словоуказателите дават много добра представа за степента на съвпадение между

превод и оригинал, за отклоненията или буквалното следване на образа, за калкирането и изковаването на нови думи. Последното е важно, тъй като заради стила на гръцкия църковен отец преводачите често са прибегвали до словотворчество (по отношение на сложните думи например), което е ценно за палеославистичната лексикография.

В заключение, пред нас е едно отлично изследване на три Йоан-Дамаскинови слова, посветени на Богородица, и тяхната рецепция в Славянския юг през Средновековието. То респектира със своята изчерпателност и ни кара да очакваме от бъдещите работи на Цв. Данова същото трудолюбие, научна зрялост и надграждане на постигнатото.

Явор Милтенов,
Институт за български език –
Българска академия на науките
yavor.miltenov@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9976-0808

Дата на получаване на рецензията: 10.11.2023 г.